

MEHMED ÂKİF'İN KUR'ÂN ANLAYIŞI

Prof. Dr. Suat Yıldırım

Âkif'in dünyasının merkezi Kur'ândır. Bunu, kendisi açıkça belirtmiştir. Ona göre yapılacak iş:

Doğrudan doğruya Kur'ândan alıp ilhamı
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslamı

şeklinde özetlenebilir. Niçin? Çünkü, Kur'ân-ı Kerimin prensiplerini uygulayarak, mükemmel ve örnek bir millet olunacağını bu millet tarihinde tecrübe etmiştir.

O, Kur'ânı iyi anlayarak, toplumun realitesini onun ışığında inceledi; hastalıklarını teşhis edip tedavi çarelerini aradı. Tabii ilimleri tahsili, zekâsı, müşahede kabiliyeti, kendisine realist gözlem ve tahlil yapma imkânı sağlarken, Kur'ân onun şaşmaz mihengi, daha doğrusu rehberi oluyordu. Onun içindir ki Âkif realist olmakla birlikte eseri fotoğraftan ibaret değildir. Acı vakiyaya niçin ve nasıl düşüldüğünü, kurtuluş çarelerini sebepleriyle birlikte gösteren bir eser ortaya koymuştur.

Merhûmu sadece bir nazım ustası, hamâsî bir destan şairi bilmek, onu hiç tanımamak demektir. O, Türk milletini yükselten değerleri ve geriletken sebepleri iyice teşhis eden ve geçici olmayan çareleri gösteren bir mütefekkindir. Âkif, milletimizin rûhunun doktoru idi. Bu millet onu, hastalarının başı ucunda, mezarlıkta, meyhanede, mahalle kahvesinde, meydanlarda, cami kürsülerinde, savaş cephelerinde, meclis kürsülerinde, hasılı bütün ıstıraplarının yanında buldu. Merhûmun şahsiyetini inceleyenler onun, şairlikten başka fikir kahramanı, ruh doktoru, sosyolog, ve ahlâk âbidesi bir mürşid olduğunu kabul etmek zorunda kalırlar.

Düşünen şiirin edebiyatımızda en bariz örneğini veren Âkif, edebiyatın birbirine aykırı iki tatbikatını, Kur'ân-ı Kerimin bir ayetini tefsir ederek anlatır. *Şuarâ'* sûresine adını veren bu ayetin mealini şöyle verir: "Şâirlerin arkasından ancak sapıklar gider. Görmüyor musun ki onlar her vâdide dolaşıyorlar. Hem yapmadıkları şeyi söylüyorlar. Yalnız iman ederek a'mâl-i salihada bulunanlarla Allahı sık sık hatırlayanlar; bir de zulüm gördükten sonra intikâm alanlar için söz yoktur. Zulmedenler ise nasıl bir âkıbeta uğradıklarını anlayacaklardır" (*Şuarâ' sûresi*, 225-227).

Ayetin tefsirini yazarken de şu açıklamaya yer verir: "Hakikat, her vâdiye dalıp çıkan, yalancılıktan başka sermaye-i san'atı olmayan, mevzuu tükendikçe ötekini berikinin namusuna hücum eden, herkesin harim-i esrarını açmak için dilini maymuncuk gibi kullanan, bir mazmun, bir kafiye uğrunda bin hakikatı, bin hikmeti kurban ediveren, bir nükte hatırı için, hatıra gelmeyecek rezillige âğuş açan bu serserilerin etrafında daima bir sürü kopuk dolaşır ki, bunlar o herzevekillerin kustukları hezeyanları nimet kabul eder de gezdikleri yerlere saçıp dururlar! İşte gerek bu mahiyetteki şairler, gerek onların yordakçıları, mensub oldukları millet için birer musibettirler.

Din namına, ahlak namına, Allah korkusu namına kalbinde hiç bir his taşımayan; zulme, haksızlığa karşı en samimi 'r-rûh cûş u hurûşa gelmeyen (bütün rûhu ile coşmayan) şairler, hangi cemaatta mebzûl (bol) ise, Allah o cemaatin belasını verecek değil, vermiş demektir!

Öyle ya, bir milletin rûhu edebiyatında, eş'ârında görülür. İctimaî rûhu yüksek olan bir milletin sinesinde bu gibi sefiller türese de üreyemez. Sâniyen; *efrad-ı milletin içtimaî seviyesini yükseltmek, bununla beraber, sağlam fikirler belîğ bir beyanın sihriyle kalblerde his haline getirmek* ancak şairlerin vazifesidir. Bu vazifenin ihmali, milletin çöküşüdür.

İslam dîni, şiirin temizini makbul, murdarını merdud görür.

Ayetteki *intisâr (Ve'ntasarû)* "intikam almak" mânâsınadır ki burada hem hususî, hem umumîdir. Yani şair hücumu, tecavüze uğrayan kendi masum şahsiyetinin intikamını alacağı gibi, zulüm gören ebnây-ı milletini (millet evlâdını da seyf-i lisaniyle (dil kılıcı ile) müdafaa edecektir" (*Sebilü'r-reşâd*, 14 Haziran 1328 (1912), Sayı 17 (199), s. 313-314).

Görüldüğü üzere Âkif bu ayet-i kerimeye dayanarak, geniş anlamda basını da içine alan edebiyata; toplumun gözü, kulağı ve konuşan lisani olma, sağlam fikirleri belîğ, etkili bir beyanın büyüyle kalblerde heyecan uyandıran his haline getirme, böylece milletin içtimaî seviyesini yükseltme misyonunu tanımakta, aksi halde milletin çökeceğini söylemektedir.

Mütefekkirimiz, temel tarihî çerçeve olarak, "şimdiki zamanı" alır. Tarih, bütün yıkıcı birikintileriyle gelip şimdiki zamana toplanmıştır. O halde, gordiyom, şimdiki zamandır. Bu kördüğüm bir kılıçla ikiye biçilmedikçe Türk İslam milleti için bir gelecekte bahsedilemez (Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, İstanbul, 1968, s. 40).

O, toplumun şimdiki zamanını, çok defa tablolar halinde verir. Doğu ülkelerinin sefaleti, bir mahalle kahvesinin genel seviyeyi ifşa eden çıplak hali, kadınların durumu, genel içtimaî tembellek, bezginlik, yılmılık, ve bunun, yanlış olarak kadere atfı... bütün yaşama ve düşünce dejeneransı ile toplum masaya yatırılır.

Fakat Âkif bu realizmi, îdealinin yedeğinde bulundurur ve vâsita olarak kullanır. İdeali, keskin bir ışık halinde bu realitenin üstünde durur.

Şehri, insanı, sokağı, kahvesi, bütün sefaletiyle bir toplumun, şark ülkelerinin acı manzaraları ve bunu bir tarafından delip öbür tarafına geçen ve bir projektör aydınlığında gösteren bir gün ışığı, yani İslam. Âkifin şiirini, belli bir dönemde, belli bir topluluğun tarihî, sosyolojik realitesiyle, o toplumun temel değerlerinin bütünü olan İslam karşısındaki durumu, işte bu iki unsur kurar: İslam ve realite. İşte bu iki kelime Âkif'in bütün şiirini özetler (Sezâî Karakoç, a.g.e.).

İmdi Âkif'in:

Hani Kur'ândaki rûhun şu heyulâda izi?
Nasıl İslam ile birleştiririz kendimizi!

diyerek yakındığı, Kur'ân rûhundan uzaklaşmış, aslı lisanıyla onu anlama imkânından da mahrum olan cemiyetimiz, Kur'ânın hidayetinden nasıl faydalanabilir? Onun, başyazarlığını yaptığı ve "Tefsir" bölümünü yazdığı eski *Sırat-ı müstakim*, yeni adıyla *Sebilü'r-reşâd* 24 Şubat 1327 (1912) tarihli ilk sayısında, derginin her nüshasının baş kısmında Kur'ânı Kerim tefsirine yer vereceğini belirterek, tefsiri şu usûlle yapacağını bildiriyor:

Sebilü'r-reşâd islamî bir dergi olduğundan, islamî ilimlerin esas rûknü olan tefsir-i şerife, ilmî kısmın birinci bâbı tahsis edilmiştir. Kütüphanelerimizde Arapça, Türkçe, Farsça hatta daha başka lisanlarda yazılmış güzel tefsirler çokça bulunduğu bunları olduğu gibi nakletmekte fazla bir faide görmüyoruz. Arzu eden, onları istediği yerde okuyabilir. Bundan ötürü, derginin hususî mesleki bakımından, yayınlanacak olan tefsir eserlerinde, imkân nisbetinde şu hususiyetlerden birine riayet etmek istiyoruz:

1— İlim ve tekniğe, tarihe, içtimâî hayatımıza ve maîşetimize temas eden bazı ayetler söz konusu edilerek, dirayet ve rivayet yönünden mütalaa edilecek ve sair lisanlarca bu yolda yazılan tefsir eserlerinin önemli görülen ve belirttiğimiz noktalara uyan yerleri tercüme olunacaktır.

İ'râb ve binâdan, dilbigisi tahlillerinden bahsetmek için mecmûamızın hacmi müsait bulunmadığından, yazılacak makalelerde, mümkün mertebe, ulûm-i arabiyyenin nazariyatından sarf-ı nazar ile amelî (pratik) neticeler üzerinde i'mâl-i fikr edilecektir.

Hangi ilmî vasıta ile olursa olsun, önce, ayetten anlaşılın yüce meal yazılarak, ibare ve işaretinin, delâlet ve iktizasının belîğ irşadlarına dayanarak, zaman ve zemnin icabatına göre, genel islâmî durumlar hakkında fikir ve mütalaalar yürütülecektir.

2— Tefsir metodları ve bu sahada yazılan eserler, Tefsir ilminin kısımları, Tefsir tarihi, müfessirlerin hayatları ve tefsir usûlleri hakkında inceleme yapılacaktır.

3— Zamanımızda, tefsir öğreniminin hayli gerilediği malumdur. Âdetâ Kur'ân-ı Kerimi bilmek, anlamak ehemmiyetsiz, faydasız bir iş gibi telâkki olunmağa başlamıştır. Ortada, Kur'ân-ı Kerim artık anlaşılmiş, hâşâ daha bilinecek bir yeri kalmamış gibi bir batıl zan türemiştir. Bir mantık kitabı ile senelerce uğraşıldığı halde, medrese talebelerinin Celaleyn malumatı kadar olsun, tefsirden nasipsiz oluşu, şüphesiz pek büyük bir kusurdur”.

Bu sebeplerden ötürü mecmuamız Tefsir ilminin ihya edilmesine çalışacak, mektep ve medreselerimizde okutulmasına teşvikten geri durmayacaktır” (*Sebilü'r-reşâd*, sayı 1 (183), s. 5).

Bu açıklamada önem verilen ve dergide uygulanan noktaları gözönüne alacak olursak, tefsirde arzulanan hususların şunlar olduğunu görürüz: İlim ve tekniğe, tarihe, toplum hayatına temas eden ayetler üzerinde özellikle durulacak, daha ziyade amelî neticeler⁵⁵ hedef alınacak, ayetlerin belîğ ve etkili irşadlarına dayanarak zaman ve zeminin gereğine göre, genel islâmî meseleler hakkında değerlendirmeler yapılacak, iyileştirme çareleri aranacaktır. Bu ana hedef doğrultusunda, Kur'ân kültürünü topluma mal etmek ve tefsir ilmini ihya etmek için, mektep ve medreselerde tefsir ilminin okutulmasına teşvik edecektir.

Şimdi alıştığımız bu tefsir tarzı, o zaman için ciddi bir yenilik oluyordu. "İçtimaî tefsir" diye adlandırılan tefsir usûlü, böylece memleketimize de giriyordu. Bu tefsir tarzı, üç beş sene önce Mısır'da ortaya çıkan Tefsiru'l-Menâr'da tatbik edilmişti. M. Âkif'in, bu tefsir çığını açan Muhammed Abduh'dan istifade ettiği âşikârdır. Kendisi de İslamı ve müslümanları değerlendirme ve İslam ümmetini, Kur'ândan hareket ederek ıslah etme hususunda, M. Abduh ile büyük ölçüde hemfikirdi. Fakat genel temayüldeki bu ittifak, tafsilâta girilmesi halinde belki farklılaşabilir. Şu kadarını diyelim ki Âkif, İslama bağlı olduğunu kabul eden bir devlet ve millette Kur'ân rûhunu canlandırmak istiyordu. Mısır'daki cereyan ise, İslamın genel sistemine yeni bir yorum getirmek istiyordu (krş. Sezai Karakoç, a.g.e., s. 24).

Âkif felakâetler devrinin çocuğu idi. Üç kıt'aya yayılmış, Akdeniz'i bir Türk gölü haline getirmiş ve dünyada; kuvvetiyle, ilmiyle, adaleti ve insanlığı ile müvazene unsuru olmuş büyük bir devletin hayatının sonbaharında dünyaya gelmişti. Bu medeniyetin unsurları olan marifet, fazilet, emr-i marûf nehy-i münker (iyiliği yayma, kötülükten sakındırma), mes'ûliyet, hayâ, diğergâmlık, fedakârlık, iffet, azim... gibi meziyetler ve onların peşinden yurt köşeleri, birer birer, kış habercisi rüzgârlara tutulmuş kuru hazan yaprakları misali uçuşuyor, kayboluyordu. Zengin bir asilin beş parasız kalıp görgüsüz dünkü hizmetçilerine muhtaç olması veya âlimin, cahillerin oyuncuğu olmasındaki trajedi yaşanıyor. Hatta bundan da fazla bir musibet vardı: Bu zillet içinde yaşatmayı bile çok görüyorlar, hayat hakkı da tanımak istemiyorlardı. Kendisini bu millete mensup bilen herkes, bu acıyı kalbinde hissediyordu. Etkilenmeyenler, M. Âkif'in: "Hay sıkılmaz! Ağ-

lamazsan, bâri gülmekten utan!” dediği, sadece pek cüz’î bir istisna teşkil ediyorlardı.

Milletin bu hale gelmesi, Kur’ânın hayat veren rûhundan ve buyruklarından uzaklaşmasından ileri gelmişti. Kur’ânın toplumu ıslah eden prensiplerini tatbik etmeyen müslüman , onu mezarlık kitabı, tefeül, muska veya mûsikî vasıtası haline getirmiştir. Kendisinin batması neyse, Kur’ânı da elinden bırakmadığı için batarken onu da beraber batırıyordu. Halbuki Kur’ân, mezarlıkta en çok okunan Yâsîn sûresinde, misyonunun ”diri olan, yaşayan her bir insanı uyarmak, irşad etmek ” olduğunu bildiriyordu. Ama cemaat bunu anlamıyor, hissetmiyordu. Daha doğrusu unutmuştu. Çünkü milletimizin bunu bildiği devirler olmuştu. Ashab-ı kiramı harekete geçirerek onlara, dünyanın gelmiş geçmiş en büyük fütühatını yaptıran, çeyrek asırlık kadar bir zamanda Doğuda Hindistana, Batıda İspanyaya, Kuzeyde Azerbayeana kadar götüren, Kur’ân değil miydi? Eski düşmanlarını, uğrunda canlarını seve seve verdirecek kadar kendisine bağlayan, Kur’ân ahlâk, adalet ve fazileti değil miydi? Muarızlarına bile kendisini kabul ettiren İslam medeniyetinin güneşi Kur’ân olmamış mıydı? (Mesela E. Renan şöyle der: ”Bir medeniyetin değeri, yaratıcılığında, ilim ve sanat hayatına kattığı zenginliklerde, gerçekleştirdiği refah ve içtimaî adalette ise, İslamlığı, bilhassa ilk beş asrında ve yer yer 18. asra kadar, dünya tarihinin en parlak devirleri arasında görmek icabeder ”(Onun *İslamlık ve İlim* konferansından Ziya İshan’ın tercüme ettiği *Mektuplar ve Konferanslar*, Ank, 1946. (s. 183-205)

Evet, elbette Kur’ândı. Cemiyet, gidişatıyla bunu unutmuş olsa bile, Âkif, in de içinde bulunduğu az sayıdaki müslümanlar biliyorlardı. O, Mushaf-ı şerifi hatim indirmek için değil, mânasını anlamak imanlı, amel-i salihli, hak ve hakikati bilen ve onu uygulamak için sebat gösteren ”müslüman” olmak için okuyordu, inceliyordu, Peygamberinin (a.s) bildirmesiyle öğrenmişti ki Kur’ân, Allahın, insan üzerindeki bir hüccetidir, direktifidir ki ona uyanı kurtarır, mutlu eder, aykırı yol tutanı ise özürsüz hale getirir. Âkif, yine onun hadis-i şerifine tabi olarak Kur’ânı, ”Rabbinin mahlûkuna gönderdiği bir mektup” bildi. Onu tebliğ eden Peygamberden, Cibrilden, hatta Mütekekkim-i ezelisinden işitiyor gibi dinledi. Hz. Peygamberden sonra, sanki yeryüzünde yalnız kendisine gönderilmiş gibi okudu. Böylece Kur’ânın bin üç yüz seneden fazla bir zaman boyunca dünyayı niçin ihtizaza getirdiğinin sebebini daha iyi anladı. Kur’ân âlimlerinin izah ettikleri ’icaz nevilerinden ”Kur’ânın her asırda taze kalması” meselesinin sırrına erdi. Anladı ki -Peygamber Efendimizin mübarek beyanları ile- ”Kelamullah ile kelam-ı beşer arasındaki fark, Hâlık ile mahlûk arasındaki fark gibidir”. Allâh Tealanın her şeyi ihata eden ilminden geldiğinden Kur’ân, bütün devirlerin mürşididir. Ezelden geldiği için ebede gidecektir. Allah nasıl ölmeyen Diri (Hayy) ise, hayat veren Muhyî ise kelamı da, Onun ebedî hayatının tecellilerine mazhar olarak, ruhlara hayat nefhedecektir.

Kur'an-ı Kerimi bu halet içinde okuma, Âkif'in kâinatını altüst etti. Sonra da her köşesini yerli yerine yerleştirdi. Kükremek gereken yerde onu bir volkan haline getirdi, Zaten sayısız felaketlerle ciğeri yanan Üstad küfre, zulme, haksızlığa, duygusuzluğa, hayasızlığa, gayr-ı meşrû kazanmaya, şahsiyetsizliğe karşı yanardağ gibi püskürdü, âteşin lâvlarıyla ruhlardaki kirleri, yakıp kül etti. Kadirşinaslık gerektiğinde, haklı övgü ve takdirleriyle, din ve millet için fedakârlıkta bulunanları, mümkün olan en mükemmel şekilde tebcih etti: Kâbe-yi muazzamayı onun başına mezar taşı, yedi kandilli Süreyyayı ona kandil, gök kubbeyi ona örtü ve onu Bedrin arslanlarına refik yapıp aziz Peygamberin âğuşuna teslim etti. Her tarafından şehid fişkıracak yurdu bir cennet, bu milletin imanını üstün teknolojiye karşı koyan bir serhad yaptı. İtmi'nan ve sükûn makamında Gece, Secde tarzında şiirler terennüm etti. Rabbine hitab ederek:

Bütün kandillerin tehlike dalmışlar... Şaşırdım ben:
Nasıl ma'bed ki sun'un, sermedî bir secde gökkubben!
Nasıl dursun, benim biçare gölgem, Senden ayrılmış!
Güneşlerden değil ya Rab, Senin sinenden ayrılmış!
Henüz yâdımdadır bezminde medhûş olduğum demler;

dedi, mâsivâdan çıkıp ilahi vuslata erdi. Tevazu gereken yerde tevazu kahramanı oldu. Örnek hayatını "Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder!" yaptı.. Eserleri için:

Şi'r için gözyaşı derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsarım!
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bizarım! (Safahat, s.3).

Kur'an, Âkif'i uyandırdı. O da: "Ey örtülerine bürünen! Ayağa kalk ve etrafını Kur'anla uyar!" (el Müddessir süresi 1-2) hitabından hissesini aldı. Yol kavşağında durup, kollarını makas gibi açarak gür sadasiyle kalabalıkları durdurmaya çalıştı: "Bu millet için Kur'an yolundan başka yol yoktur!"

Doğrudan doğruya Kur'ândan alıp ilhamı
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslamı

Fakat şu var ki, bir müddetten beridir Kur'ânı layikiyle anlamıyorsunuz; ülfet neticesinde, gafletle o elinizin altında iken ondan istifade edemiyorsunuz. Sarıp sarmalamışsınız onu, yahut onunla aranıza koyu bulutlar yığmışsınız, ışığı size ulaşıyor:

İnmemiştir hele Kur'ân, şunu hakkiyle bilin:
Ne mezarlıklarda okunmak, ne de fal bakmak için!

Onun için, Kur'ânı örtülerinden çıkarmalısınız, diye haykırdı.

Üstad Âkif, yapılacak ilk işin cehaletten kurtulup ilim sahibi olmak gerekine inanır. Kur'ân-ı Kerimin bu konudaki ayetlerinden "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olurmu?" (Zümer sûresi, 9) mealindeki ayetini, bir manzûmesinin başlığı yapar. Ayet-i kerime bütün zamanlara olduğu gibi kendi devrine de yeni nazil olmuşcasına, onunla tecavüb halindedir. Kur'ân, onun hayatına girmiş, onunla içiçe olmuştur; devamlı sûrette ona hitabetmekte, cevaplar istemektedir. O da mesele üzerinde etraflıca düşünüp cevap vermekte, maksadını tefsir ederek, anlayışı ve duyusu kıt olanların bile anlayacağı şekle getirerek yazmaktadır. Ayetin, bilen bilmeyenden farklı olduğunu bildirmesinden, bilmeyenin hayvana benzetildiği sonucunu çıkarıyor, öyle yorumluyor. Çünkü insanla hayvan arasındaki başlıca fark, ilimdir. Öyle ise bilmeyenlerin, bu hayvanlıktan kurtulması icab eder. Aksi halde bilenler kendilerine hükmedecek, onları çalıştıracak, yüke koşacaktır. Bu cehalet, İslam güneşinin de ışığını geçirmesine mani olan koyu bulutlar yığılmıştır. Cahiller ille de felakete gideceklerse, hiç değilse Allahdan utanıp dinlemedikleri İslamı da beraberlerinde batırmamalıdır. Fakat, beyhât! Bu anlayış da yine ilim sayesinde olabilir. Cahil onun da farkında değildir.

"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"
Olmaz ya... Tabii... Biri insan, biri hayvan!
Öyleyse "cehalet" denilen yüzkarasından
Kurtulmaya azmetmeli baştanbaşa millet.
Kâfi mi değil yoksa bu son ders-i felaket?

(Bu feleket, altıyüzbin müslümanın doğrandığı Balkan faciaşdır. Sonra da cehalete hitab ederek: zillete onun sebep olduğunu söyler:

Eyvah bu zilletlere sensin yine illet,
Ey derd-i cehalet! Sana düşmekle bu millet,
Bir hâle getirdin ki ne din kaldı ne nâmûs!
Ey sine-i İslama çöken kapkara kâbûs!
Ey hasm-ı hakikî seni öldürmeli evvel
Sensin bize düşmanları üstün çıkaran el!

Lakin ne demek bizleri Allah ile iskât?
Allahtan utanmak da olur ilm ile... Heyhât!

(Safahât, 3. kitap, Hakkın Sesleri s. 217-218). Üstad burada "Allahı layıkiyle tazim edip onu sayanlar âlimlerdir" (Fâtır sûresi, 27) mealindeki ayet kabilinden bazı nasrlara telmih etmektedir.

Âkif'in tefsiri konusunda şu önemli gerçekleri unutmamak gerekir: Demin bir nebze işaret ettiğimiz üzere, onun tefsiri, serbest bir tefsirdir Gayesi, bir çok tefsir kitabında bulduğumuz lafız tahlilleri değildir. Zira bunların yeri başkadır. Önemsemediğinden değil, ancak makam münasip olmadığından ve zaten o ihti-

yaç başka eserlerle giderildiğinden bunlara yer vermez. Onun esas gayesi, Kur'ânın hidayetini, etkin bir tarzda kitleye mal etmektir. Bundan ötürü ayetin gâh maksadını, gâh semeresini ve neticesini gösterir. Bazan zıddını bildirir, yani bu durumun olmaması halinde ortaya çıkacak vaziyeti bildirir. Bazan misalini, benzer bir durumunu bildirmek sûretiyle ayeti açıklar. Âşikârdır ki bütün bu yollar, tefsir nevilerine dahildir. Bunları, şiirin füsünkâr, büyüleyici tesiriyle, balmumu gibi şekil verdiği aruz ve kafiye âhengiyle müşahhas olarak sergiler. Tabloya bir de hareket unsuru katmakla muhatabın aklına ve kalbine, hayaline ve hissine hitab ederek onu tam bir etki altına alır. İfadesinde kullandığı unsurlar, verilen misaller, realiteden alındığından, okuyucuya da ayetin, sanki şimdi nazil olduğunu hissettirir.

Mehmed Âkif, Kur'ânın, bir başka şiirine başlık yaptığı "Siz iyiliği emreder, kötülüğü meneder, Allaha inanır olduğunuzdan, insanların hayrı için meydana çıkarılmış en hayırlı bir milletsiniz" (*Âli İmran*, 110) mealindeki ayetini tekrar tekrar okur. Kur'ânın, müslümanlardan, hangi vasıflarla bezenmelerini istediğini öğrenir. Saadeti, bu vasıflara bağladığını düşünür. Sonra prensibin güzelliğini bildirmekle yetinmeyip, kabil-i tatbik olduğunu anlatmak için Asr-ı saadetten, Sadr-ı İslamdan başlayarak bu evsafa olan müslümanların, tarih içinde yaşayışlarıyla, defalarca bu gerçeği ispatlayan tablolarını göz önünde canlandırır. Müteakiben düşüş ve çöküş sebeplerini inceler. Sebebinin, Kur'ânın istediği o meziyetleri terkedip, aksine tehlikeyi haber verip sakındırdığı halde yasakladığı işleri yapmamızda olduğunu anlar. Müslümanlar, Kur'ândan aldıkları feyz ile, tarihleri dehşete düşürecek pek sür'atli bir gelişme göstermişlerdi. Dinimiz, ahlâkımız, ilmimiz, kuvvetle birlikte olan adaletimiz, ihsanımız vardı. Bunun sebebi Allahın, müslümanları, insanların faydası için, onlara nümune yapmak iradesidir. Bu örnek olmayı sağlayan, emr-i marûf nehy-i münker (iyiliği yayma, kötülüğü önleme) prensibidir. Bunun da kaynaklandığı menba, Allaha gerçek sûrette imanlarıdır.

Son devirde müslümanlar, cemiyeti sarsan, yıkan çürüten fesat unsurları kol gezerken, "Her koyun kendi bacağından asılır" diye nemelazımcılığa düştüklerinden gerilediler. İyilerimiz, artık görüp de aldırmayanlar oldu. Sözüm ona "hoş görü" sahibi olan tipler övüldü. Yanlış bir müsamaha zihniyeti yayıldı. Yanlış, çünkü müsamaha, yapıcı bir sonuca götürürse övülmeye layıktır; halbuki bu durumda sonuç toplumun zararındır. Çünkü bu müsamaha hakikatsizdir, sahtedir. Böyle oluşunun delili de şudur ki: Kendisinin şahsına ait en ufak bir menfaati zedelenirse, mesela maaşı verilmez veya geciktirilirse ortalığı velveleye verir. Ama milletin inenfaati heder olurken, cemiyetin günden güne batışı karşısında "hoşgörülü" olur. Bu müsamaha değil, umursamazlıktır. Toplumun çöküşünü, sahte bir dindar tavrı ile: "Ne yapalım, Allah böyle takdir etmiş!" diyerek geçiştirirken, kendisinin tüyüne zarar gelmesi halinde arslan kesilir. Bu, milleti düşünmek değil, tevekkül değil, sahtekârlıktır, edepsizliktir.

Manzumede bu fikirlere yer veren Âkif, böylece ayeti tefsir etmektedir. Aslında şiirin tamamını okumak gerekir. Fakat zaman ve zemin müsait olmadığından, biz bir kısmını alalım:

Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:
Gelmişiz dünyaya milliyet nedir öğretmişiz!
Kapkaranlıkken bütün âfakı insaniyyetin,
Nûr olup fıskırmışız tâ sinesinden zulmetin.,
Bir taraftan dînimiz, ahlâkımız, irfanımız;
Bir taraftan seyfe makrûn adlimiz, ihsanımız;
Yükselip akvâmı almış fevç fevç âğuşuna,
Hepsi dalmış vahdetin âheng-i cûş â cûşuna.
Emr-i bi'l-ma'rûf imiş ihvân-ı İslâmın içi,
Nehyedermiş bir fenalık görse, kardeş kardeşi.
Kimse haksızlıktan etmezmiş tegafül ihtiyar;
Ferde râci sadmeden efrâd olurmuş lerzedâr.
Bir, neyiz? Seyreyle artık; bir de fikret neymişiz?
Din de kürkûn aynı olmuş: ters çevirip gjymişiz!
Nehy-i ma'rûf emr-i münkerdir gezen meydanda bak!
En metin ahlâkımız, yahud görüp aldirmamak!
Yıktı bin mel'ûn kalem nâmûsu, bizler uymadık:
"Susmak evlâdır" deyip sustuk... Sanırsın duymadık!
Kustu bin murdar ağız şer'in bütün ahkâmına;
Âh! bir ses bâri yükselseydi nefret namına!
Altıyüz bin can gider, milyonla iman eksilir;
Kimseler görmez! Gören sersem Allahtan bilir!
Sonra şayet şahsının incinse hatta bir tüyü,
Yer yıkılmış zanneder, seyreyleyen gümbürtüyü!

Göster, Allahım, bu millet kurtulur, tek mucize:
Bir "utanmak hissi" ver, gâib hazinenden bize!

(Safahat, 3. Kitap, Hakkın Sesleri, s. 221-22, 16 Mayıs 1329 (1913))

Toplumda münkeratin yayılması, ekseriye birtakım yarı doğrularla kamufle edilmek sûretiyle olur. Mesela hayasızlık, yıkıcı fikirler neşredenler" hür basın" lüzümünden dem vururlar. "Her şey serbest olsun, halkımız iyiyi kötüden ayırd eder. Zaten iyi ve kötü konusunda herkes için geçerli objektif kıstaslar tesbit etmek mümkün değildir. Hepsinin serbest olması, basına tahdit getirilmesinden daha yararlıdır. Sonra, zararlı bile olsa, onu da tanıtmalı ki millet ders alsın, ondan kaçınınsın vs. " derler. Halbuki hürriyet adına, milleti ayakta tutan rükünleri yıkmak doğru mudur? Milletin iffet ve haya duygusunu köreltmekle basın özgürlüğü, gerçek tenkid, emr-i marûf neyh-i münker arasında ne münasebet vardır:

Allahın gönderdiği ve milletin tamamına yakın bir ekseriyetinin kabul ettiği ve bin yıllık tarihi boyunca kimliğini kendisinden aldığı, uğrunda yüz binlerce şehid verdiği İslamı tanıtmak bazılarına göre "din propagandası, vicdanlara baskı, dini siyate alet etmek, irtica, taassup" oluyor. Ama müslüman milletin vergileriyle yapılan okullarda dinlerini öğretmemek, öğreten hususi okullara da müsaade etmemek, din hürriyetini ortadan kaldırmak olmuyor. Bu zihniyetle hareket ederek, din kültürü ve ahlak dersini mecburi kılan kanunî uygulamaya karşı çıkar. Şahıslara hakaret zulüm sayılıyor da, milletin mukaddes bildiği dini esaslarla alay etmek özgürlüğün ve laikliğin himayesinde sayılıyor.

İşte böylece, toplumda insanları bir fikre, bir tutuma, bir teşebbüse çağıran herkes hamiyet ehli görünür. Millet, hürriyet, müsamaha, demokrasi, çağdaşlık gibi masûm bir siper arkasına saklanır. Halbuki tarihte ve devrimizde vaki olan bir çok tecrübe ile anlaşmıştı ki zararlı zihniyetler, insanları, dış yüzlerindeki yıldızlarla aldatmışlardır. Yıkıcı olan hiç bir kimse: "Ben müfsidim, bozmak istiyorum" demez. Öyle ise millete düşen, dikkatli, basiretli, uyanık ve bilgili olmaktır. Piyasada dolaşan altınları mihenge vurmaktır. Veya yol gösteren âlimlere kulak vermektir. Sadece iddialara, yıldızlara, sloganlara kanmamaktır. Zira desiseleriyle, planlarıyla, kızarmaz yüzleriyle sûret-i haktan görünen çok kundakçılar, kuzu postuna bürünen çok kurtlar vardır.

Böylece, gayesiz bir düşünce ile ecebileri körükörüne taklid ederek mevcut olan bir çok değerlerimizi yıkmışız. Yıkmadık bir aile, bir de din kaldı. Şimdiye kadarki yıkılışlarımız, azim ve ciddiyetle tamir edilebilir. Ama Allah korusun ailenin iffet ve hayası giderilirse, millet dinden uzaklaştırılırsa, artık varlığımız devam edemez. Bozguncu, kendi namusundan cömertlik ederse, ne hali varsa görsün, fakat milleti o yöne götüremez. Zira aile fitridir, tabiata karşı çıkılmaz. Dinsiz milletin yaşaması mümkün değildir. Batıl dinlere mensup cemiyetlerde bile dinsizler, yok hükmünde çok küçük bir istisna teşkil ederler. İlim ve teknikle ilerlemek, dinsizlik için bahane yapılamaz. Zira Batının maddeten ilerlemiş milletleri dinlerine fazlasıyla bağlıdır. Aziz milletimiz, siz onların bilimsellik iddialarına aldanmayın, biz onların bilimlerini pek iyi biliriz: o da kendi Şark medeniyetimize bakmamak, Batıyı da bilmemektedir. Üstad Âkif, deminden beri naklettiğimiz bu değerlendirmelerini, bir ayetin tefsiri mahiyetinde, müfsid münafıklardan başka kimsenin rahatsız olmayacağı, oldukça heyecanlı ve millet adına öfkeli bir üslupla dile getirir. Manzûmenin başlığı olan ayetin meali şöyledir:

"Onlara: "Yeryüzünde fesat çıkarmayın!" denildiği zaman, "Biz islahtan başka bir şey yapmıyoruz!" derler. Gözünü aç, iyi bil ki: Onlar yok mu, işte asıl müfsitler onlardır!" lakin farkında değiller." (Bakara Sûresi, 11-12).

Bir yığın kundakçıdan yangın görenler milleti,
Şimdi inmiş zanneder mutlak şu müthiş ayeti!
Ey vatansız derbederler, ey denî kundakçılar!

Milletin az çok duran bir dini, bir nâmusu var.
Şimdi nevbet onların... Yansın da onlar, öyle mi?
Târümâr olsun bütün bir Müslümanlık âlemi?
Bir kızarmaz çehre bulmuşsun ya, ey cânî, bürün!
Hem bütün dünyayı ifsad eyle, hem muslih görün!
Kendi ırzından cömert olmaksı mu'tâdın eğer;
Kendi malındır senin, hakkın tasarruf kim ne der?
Milletin, lakin henüz masûm olan evlâdına
Verme bir mel'ûn temayül mübtezel mü'tâdına!
Biz ki her mevcûdu yıktık, gayesiz bir fikr ile;
Yıkmadık bir şey bıraktık... Sade bir şey: âile,
Hangi bir bünyanı mahvettik de ıslah eyledik?
İşte vîran memleket! Her yer delik, her yer deşik!
Bunların tamiri kabil... Olsa ciddiyet, sebat;
Lakin, Allah etmesin, bir düşse şayet âilat,
En kavî kollarla hatta, kalkamaz imkânı yok.
Kim ki kalkar der, onun hayvan kadar iz'ânı yok!
"Âilî bir inkılâb olsun!" diyen me'yûs olur,
Başka bir şey kazanmaz, sâde bir deyyûs olur.
Çünkü çıplak inkılâbatın rezalettir sonu...
Ey denî kundakçılar, biz sizde çok gördük onu!
Bir de halkın dîni var, sık sık taarruzlar gören
Hâle bak: Millette hissiyyâtı oymuş öldüren!
Dîni kurban etmeliymiş mülkü kurtarmak için!
Tut da hey sersem, bu idrâkinle sen âlim geçin!
Her cemaattan beş on dinsiz zuhûr eyler, bu hal
Pek tabiidir. Fakat ilhâdı bir kavmin muhâl!
Hangi millettir ki efradında yoktur hissi-i din?
En büyük akvâma bir bak: dîni her şeyden metîn.
Düşme ey âvâre millet, bunların hızlânına;
Vâkîfız biz hepsinin pek muhtasar irfânına:
Şarka bakmaz, Garbı bilmez, görgüden yok vâyesi;
Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütün sermayesi!...

(Âkif bu şiiri 9 Mayıs 1331 (1913) de yayınlamıştı. *Safahât*, 3. kitap, *Hakkın Sesleri*, s. 225-226).

Efendim, Üstad Âkif'in Kur'ân anlayışını bu mahdut çerçeveye sığdırmak pek zor. O, bu tefsirlerini *Sırât-ı müstakîm*, *Sebilü'r-reşâd* haftalık dergilerinin "Tefsir" sahifelerine, cami kürsülerinde, gerek Meşrutiyetten sonra İstanbulda, gerek 1920'den itibaren İstiklal mücadelesi için göçtüğü Anadoluda ve *Safahât*'ının bir çok manzumesinde ifade etmiştir. Tesbit ve tahlil ettiğimiz notlarımız pek çoktur.

Fakat uzatmamak için, oldukça orijinal bulduğumuz son bir tefsir örneği ile yazımıza son vermek istiyoruz.

Balkan faciasından sonra Âkif, Safahât'ın 3. kitabı olan "Hakkın Sesleri" bölümünün ilk mazumesini 27 Aralık 1913'de yazmıştı. Bu manzume Âli İmran sûresinin 26. ayetinden mülhem olup Âkif tarafından verilmiş olan meali şöyledir: "(Yâ Muhammed!) de ki: Ey mülkün sahibi olan Allahım! Sen mülkü dilediğine verirsin, Sen mülkü dilediğinin elinden alırsın. Sen dilediğini aziz kılarırsın, Sen dilediğini zelil edersin. Hayır yalnız Senin elindedir. Sen, hiç şüphe yok ki herşeye kadırsın" O, bu şiiri ile onun şerhi mahiyetinde olan va'zında bu ayet ile, ona zıt gibi görünen: "Hakikaten, insan için, kendi çalıştığından başkası yoktur" (Necm sûresi, 39) ayetinin bildirdiği gerçeği bağdaştırmaya çalışmaktadır.

Bu faciadan sonra Üstad yerinde duramaz olmuş, milleti uyarma için faaliyete girmiş ve bu arada cami kürsülerinde va'za da teşebbüs etmişti. Bu husustaki va'zlarını sırasıyla, önce 20 Ocak 1913 Pazar günü ikinci namazını müteakip Bayezid, 25 Ocak Cuma namazından sonra Fatih ve 7 Şubat'ta Süleymaniye camilerinde yapmıştı. Her üçünün de metinleri, o zaman çıkan Sebili'r-reşad nüshalarında mevcut olup konuları takriben aynıdır. Bunlardan Fatih camiindeki va'z, en müessir ve en şümüllüsü olduğundan onun üzerinde duracağız. Bu va'z *Sebili'r-reşad*, 31 Kânun-i sâni, 1328 (1913), sayı: 49 (231), s. 389-393'de yayılmıştır. Bu va'z esnasında yaptığı tefsir, şu hususiyetleri sebebiyle, herhangi bir tefsirden daha geniş beutlar kazanmıştır:

- 1— Şiir ve va'z, büyük bir acının içinden dile gelmişti. Binaen aleyh duyarak, bütün samimiyetiyle, yapmacıktan uzak olarak kaleme alındığından pek belîğ, etkili olmuştur.
- 2— Manzume bizzat M. Âkif tarafından okunduğundan, müellif, kendi iç dünyasını, vurguları, jestleri, mimikleri ile başka, herhangi birinden daha çok ifade edebilmiştir.
- 3— Cemaat, bir cuma namazını müteakip camideki rûhânî hava içinde dinlemişti. Muhataplar müştak idiler. İhtiyacını hisseden iştiyaklı bir topluluğa hitab etmek, hâtibi coşturup feyzini artırır.
- 4— Müfessir hatîb ile muhataplar arasında tam bir tecavüb hasil olmuştu. İnsibağ surriyle cemaatın birbirinden aldığı feyz, onları rûhanileştirmişti.
- 5— Va'zın birinci kısmı manzum idi. Şiir ve nazmın füsûnkâr te'sirini haiz idi.

Va'zda bulunan Eşref Edib, mecmuasında şöyle naklediyor:

25 Ocak 1328 (1913) Cuma günü Fatih Camii tamamen dolmuş idi. Namazdan sonra Üstad Âkif kürsüye çıkıp, demin meali verilen ayeti okuyup tercüme buyur-

dular. Onun vakur lisanından ümmetin vicdanına mülhem olan bu şiir, üç binden fazla cemaata samimî göz yaşları döktürdü. Bu ulvî manzara karşısında Üstad da semavî bir istiğrak ile coştukça coştı. Bir an geldi ki Fatih'in asırlık kubbeleri bile gürelemeye başladı.

Binlerce kalb, kubbelerde ve duvarlarda yankılanan feryad ile hemâhenk olarak:

İlahî, altıyüz bin müslüman birden boğazlandı,
Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı!
Ne mâsûm ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!
Ne bîkes hânümanlar işte, yangın verdiler yandı!
Şu küllenmiş yığınlar hep birer insan, birer candı!

vâveylasını tekrar ederken sanki Rumelinin kanlı manzarası cemaat tarafından müşahede ediliyordu. Cemaat arasından işitilen derin hıçkırıklar devam ederken Üstad:

Sabâhü'l-hayr-ı hürriyet, ilahî leyl-i gün oldu!
Karanlık bir hezimet, her taraftan rûnümün oldu.
Şehamet gitti, gayret söndü, kudretler zebûn oldu.
O mevcamevc sancaklar ne müthiş sernigun oldu!
Sukûtun dehşetinden kalb-i rahmet belki, hûn oldu!

nevhalariyle, hakikati bütün çıplaklığı ile tasvir ediyor. Ruhlar inler kalbler titrer ve gözler yaş dökerken Âkif:

Ezanlar sustu... çanlar inletip durmakta âfakı!
Yazık Şarkın semasından Hilalin geçti işrakı!
Zaman artık salibin devr-i istilasî, ilhakı.
Fakat, yerlerde kalmış hakların ferdâ-yı ihkakı.
Ne doğmaz günmüş ey âcizlerin kudretli Hallakı!

kit'asını okuyordu, Herkes nâsutiyetinden sıyrılmış, ma'bedin lâhutî harîminde bir nedamet tavrı içinde, muhterem şairle bir ağızdan:

İlahî, şer'-i masûmun, şu topraklardı son yurdu...
Nasıl te'zîd-i kahrın en rezil akvâma vurdurdu?
Evet, milletlerin en kahbesinden üç leim ordu,
Gelip tâ sînemizden yurdu, seyret, hem, nasıl vurdu:
Ki istikbal için çarpan yürekler ansızın durdu!

kit'asını tekrar ediyorlardı. Cemaat âdete cesedleri parçalanmış mazlum müslümanlar, karınları deşilmiş biçare kadınlar, ikiye bölünmüş çocuklarla beraber dergâh-i ilahîye çıkıp hep birden öyle feryad ediyordu:

Tecelli etmedim bir kerre Allahım cemalinle,
Şu üç yüz elli milyon rûhu öldürdün celalinle!
Oturmuş eğlenirlerken Senin -hâsâ- zevalinle,
Nedir ilhâdı imhâlin o samit infialinle?
Nedir İslâmı tenkîlin bu müstacel nekâlinle?

Derken, derin bir sükût... Meclisin ruhaniyeti, şiirin füsünkâr tesiri altında istiğrakta... Ancak bir kaç dakika sonra... semavî bir sada, onların feryadına şu cevabı verdi:

Sus ey dîvane, durmaz kâinatın seyr-i mu'tâdı.
Ne sandın? fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryadı?
Bu gün sen kendi kendinden ümmid et ancak imdadı!
Evet, sen kendi ikdamınla kaldır git de bîdadı.
Cihan kanun-i sa'yin bak nasıl bir hisle münkadı
Ne yaptın? "Leyse li'l-insani illa ma seâ" vardı?

Üstad felaketlerimizin gerçek sebebini bu etkili üslûp ile tertil ederken cemaat utangaç bir tefekküre dalmıştı. Kıt'ayı tamamlayınca, ayetin celâlet-i mânası ile huzû içinde titredi. Hafif, titrek bir sesle: "Eveet... "Ve en leyse li'l-insâni illâ mâ seâ" vardı!" hakikatini tekrar ettikten sonra şu şekilde va'za başladı:

"İnsan için ne bu dünyada, ne öteki dünyada kendi çalışmalarının veriminden, kendi kazancından başka bir şey yok. İnsan ne ekerse onu biçiyor. Ekmeden biçmek olmuyor (...)"

"Demek, o deminki feryatların hepsi beyhude imiş! Öyleya kime duyuracaksınız? "Yer pek, gök yüksek!" Aczin figanına karşı bütün kâinat hissiz, bütün mevcudat duygusuz! Ya sen ne istiyordun? Baksana, hem aczinden dem vuruyorsun, hem koca kâinatı keyfine râmetmek ümidine düşüyorsun!"(...)

Zerrelere kadar bütün kâinat iştedir(...) "Biz tutmuş da mahlûkattan bahsediyoruz. Halik yok mu, Hâlik. İşte O da, keyfiyetini, sûretini tasavvur edemeyeceğimiz bir faaliyetle kâinatı idare edip duruyor! Allahu zülcelal her an bu kâinata hayat veriyor, her an bir şân, bir hadise vücuda getiriyor (...)" (Burada, Rahman sûresindeki "O, her an bir iştedir" mealindeki ayetini zikredip tefsir etmektedir).

"Öyle ise sana emeksizce yaşamak, çalışmaksızın nail-i meram olmak hakkını, böyle bir ümidi kim veriyor? Müslümanlık galiba? Belki. Öyle ya, müslümanlar Allahın sevgili kullarıdır! İyi amma işte görüyorsun ki, bu âlemde, bu âlem-i fıtratta, bu âlem-i tabiatıta hiç sükûn yok. Müslümanlık ise fıtrat dinidir" belki fıtratın kendisidir. Allah: O halde, gerçek müslüman olarak özünü, dosdoğru dine, Allahın fıtratına yönelt. İşte dosdoğru din budur, fakat insanların çoğu bunu bilmezler" (Rûm sûresi, 30). "Lakin çoğu gafildirler de o pâk dinin içine, birtakım fıtrata aykırı hükümler karıştırıyorlar" buyuruyor.

İslam 25 senede dünyaları tutan bir hızla yayıldı ise, bundan ötürü yayıldı. Şimdi bile onca imkânlarına rağmen Hıristiyanlıktan çok yayılıyorsa bu, fitrat dini olmasındandır.

İslam irfan, şehamet dini iken zamanımız müslümanlarını, tersine cehalet, meskenet kapladı. "Biz müslümanlar, ben öyle görüyorum, Allah ile pek lâübalıyız! Zannediyoruz ki Cenabı Hak, oturduğumuz yerden isteyivermekle hatırımız için ilahi kanunlarını değiştirir... Zavallı bizler! Beyhude yere feryad edip duruyoruz!"

—Pek âla. Bu dualar nedir? Hani biraz evvel "salâten tuncına" okuduk. Bunların aslı yok mu? Te'siri yok mu?

—Hay hay, var. Fakat düşünmeliyiz: Dua nedir? Allaha rücûdur (dönüştür), Yani evamir-i ilahiyyeye (Allahın emirlerine), Cenabı Hakkın gerek Kur'aniyle gerek Peygamberinin lisanıyla, sünnetiyle tebliğ ettiği evamir-i ilahiyyeye inkiyad etmemek (uymamak) yüzünden mutazarrır olan insanlar tekrar Allaha rücu ederse Allahın gösterdiği yolu tutarsa dua makbul olur". Başka türlü, kabûlüne imkân yok. "Allahın nizamını değiştirmek mümkün, değılidir"(*Rum sûresi*, 30).

İslamın zekât, cihad gibi bir çok emirlerini yerine getirmek hep sa'y iledir. Nitekim selef-i salihin hep böyle anlayıp tatbik etmiştir.

Müslümanlar, birbirimizi tanımak için bile frenklerin kitaplarına başvurmak zorunda kalıyoruz. Onlar bizim özelliklerimizi öğrenmekle bizleri birbirimize düşürüyorlar. Mesela Hindistanda yüz milyonlarca Hindliyi İngilizler esaret altında tutuyor. Bir kısmı müslüman, bir kısmı hindi, mecusi. Müslümanları Kurban bayramında öküz kesmeye teşvik ediyor. Mecusilere, camilere, domuz kafası atmaya teşvik ediyor. Böylece hem onlar birbirlerini kırıyorlar, hem de şikâyet etmeleri halinde İngiliz makamları iki tarafı da cezalandırıyor. Şimdiki (yani va'zın verildiği sıradaki) Afgan emiri Habîbullah Han, orayı ziyareti esnasında oyunun farkına varıp iki cemaatin arasını bulmuş.

Eskiden, müslümanlar ilimde ilerlediler. Hıristiyanlar, Avrupadan kalkıp Bağdad'a, Endülüs medreselerine tahsil yapmaya geliyorlardı. Sonra gittikçe geriledik. Şimdi elbirliği ile cehaleti gidermezsek, kesinlikle mahvoluruz. Hz. Mevlana'nın şöyle bir hikâyesi var: Fakirin birinin harap bir evi vardı. Her sabah işine giderken: "Ey eski yurdum, sakın bana liaber vermeden yıkılıp çoluk çocuğumu mahvetmeyesin!" derdi. Bir gün gelir bakar ki ev yıkılmış, üç çocuğunu da ezmiş. Yıkık yurdun kalıntıları üzerine çıkıp baykuş gibi ötmeye başladı: "Bu vefasızlık revâ mı? Sana o kadar da yalvardım vs". Harap ev cevap verdi: "Beni azarlama! Sana binlerce defa bu âkıbeti haber verdim. Fakat ne vakit ağzımı açtımsa, bir avuç çamur tıkadın. Duvarlarımdaki çatlaklar hep birer lisan idi!" Cemiyetimiz bu yamalarla ayakta duramazdı. Yıkıldı. Şükür ki tamamen yıkılmadı. Ama tedbir alınmazsa, kalanı da gider.

Şikâkı, tefrikâyı bırakarak birbirimizi sevecek, birbirimize sarılacak, daha çok çalışacağız. Bir zamanlar Avrupadan gelen sefirler, Cuma selâmıgında Padişahın üzengisini öpmek için İstanbulda aylarca dolaşırlardı. Simdi ise İngiliz Dışişleri bakanı parlamentolarında, lehimizde bir güzel laf söyler mi, yahut Fransız başbakanı bize karşı huşunetini biraz yumuşatır mı diye dörtgözle bekliyoruz. Bugün Cihan, sadece kuvvete, servete hak tanır. Âcizin hakkını kabul etmez ki feryadını da dinlesin. Nitekim H. Spenser, İngilterede görüştüğü Muhammed Abdu'ya demiş ki: "Burada insaniyet kalmadı. Ben kuvvetli olduğum için senin hakkını gasbediyorum. Sen ise ezilip gidiyorsun. çünkü kuvvetli değilsin. Geleceği pek fena görüyorum". Avrupa medeniyeti, hakikî bir insanî medeniyet değil. Fakat ne yapalım ki, onların fennine sahib olup onlarla mücadele etmemiz gerekmektedir.

Çalışalım, tamam! Fakat nasıl? Bu, önemli bir meseledir. Bundan yüz sene önce, aynı felaket, hir milletin başına daha gelmişti. Sonra, ileri gelenleri toplanıp görüşürken siyâsiler, âlimler, komutanlar... her biri bir fikir ileri sürdü: Kimisi ordumuzu ıslah edelim, kimisi düvel-i muazzamadan (süper güçlerden) birinin himayesine girelim, ittifaka girelim, kimisi deniz ticaretini ilerletelim vs. " dedi. Sıra kendisine gelince ihtiyar bir adam ise dedi ki: "Mahalle mektepleri yapalım". Oradakiler gülüp eğlenince, maksadını şöyle izah etti: "Mensupları arasında temel bilgiler yaygınlaşmadan ne ordu, ne ticaret, ne servet doğru dürüst olamaz. Çünkü başa gelen felaketler, bizim eğitimimizin onlarinkine mağlub olmasından ileri gelmişti". Onlar da kabul edip, işe girişince bugünkü Almanya doğdu.

"Maarif, maarif! Bizim için başka çare yok. Eğer yaşamak istersek, her şeyden evvel maarife sarılmalyız. Dünya da maarifle, din de marifle, âhiret de maarifle. Hepsi, her şey maarifle kaim. Bizim dinin cehalete tahammülü yok, cahilin eline geçerse mahvolur". Hristiyanlar dinlerinden uzaklaştıkça ilimde ilerlediler. Müslümanlar ise dinlerinden uzaklaştıkça ilimde gerilediler. Dinin asıl şekline dönmek lazımdır. Çocuklarımıza önce millî terbiye, sonra modern ilimleri öğretmeliyiz. Eğitime de âilemizden ve kendimizden başlamalyız. Dışımızdaki gelişmeleri takip edip gerekli tutumu izlemek yerine içeride çıkardığımız fesatlarla uğraştık. Birleşen düşmanlara yenildik.

Ahvalden her kime şikâyet etsek cevap hazır: "Ben ne yapabilirim? Ben dinimin emirlerini yerine getiriyorum, başka ne yapayım? Ayet ve hadisler, müslümanların birbirini sevmesinin farz olduğunu, aksi halde cennete giremeyeceklerini bildiriyor. "Yoksa siz, Allah, içinizden cihad edenleri (sınayıp); bilmeden, sabredenleri (sınayıp) bilmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?" (Âli İmran 142) mealindeki ayeti okur) "Cenab-ı Hak sizi sıkı imtihanlara çekmedikçe, siz de sabr u sebat göstermedikçe cennete gireriz mi zannediyorsunuz? Yanlış! Sonra Hz. Peygamber (Aleyhissalatu ve's-selâm) buyurdu ki: "İman etmedikçe

cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmezsiniz” (Mealindeki hadis-i şerifii okur) İman olmadıkça cennete giremezsiniz” Malûm. Fakat alt tarafı var: ”Birbirinizi sevmedikçe mümin olamazsınız”. Müteakiben; bu sevmenin kalben olduğunu iddianın kâfi gelmediğini, harici delillerinin de bulunmasının gerektiğini iyice açıklar.

”Dünyanın öbür ucundaki müslümana diken batsa, ben onun acısını kalbimde duyuram” buyuran bir Nebinin ümmetiyiz.

Kanaati, tevekkülü, sabrı hep yanlış anlayıp tatbik ettik. İşte bunlar gibi islâmî esasları, yeni neslimizin olsun, anlaması için ilim lâzımdır. İşte Âkif, eserlerinin çoğunda olduğu gibi bu va’zında da bunları bildirir.

Netice olarak, M. Âkif merhûm, cemiyetimizi Kur’ân şîğında değerlendirmiştir. Kur’ândan hareket ederek toplumu iyileştirme yollarını aramıştır. Kur’ân-ı Kerimin hidâyetini, ona uygun düşünceyi millete mal etmek istemiştir. Bu maksad için, özellikle içtimâî hayatla ilgili ayetlere ve onların tefsirlerine ağırlık vermiş; şiirlerinde, mensur yazılarında, va’zlarında bunu anlatmaya çalışmıştır. Merhum, Kur’an-ı âdetâ yeni nazil olmuşcasına okumaya cehdetmiş, Kur’anın esas muhatabı sanki kendisi ve muasır toplumu olduğunu düşünmüş, böylece -Kurânın muhataplarından beklediği üzere- ondan büyük bir feyz almıştır. Her türlü tasavvurun üstünde bir dinamizmi haiz Kur’ânın, dinamik anlaşılışının güzel örneğini vermiştir. Sun’ilikten uzak, felaketlerin, hadiselerin içinden duyarak yazdığı ve şiirin büyüleyici etkisinden istifade ettiği ve bilhassa, ebedî olan Kur’âna mâkes olduğu için, eseri de ebedîliğe namzet olmuştur.